

Шляхи професійного самовдосконалення викладачів ВНЗ

The Ways of Lecturers' Professional Self-Improvement at Higher Educational Establishments

У статті розглянуто проблему професійного самовдосконалення викладачів вищого навчального закладу. Проаналізовано сутність поняття «професійне самовдосконалення» та його основні ознаки. Виділено умови, що сприяють розвитку професійного самовдосконалення педагога: спрямованість свідомості на себе як на суб'єкт педагогічної діяльності; здатність до рефлексії; організація самопізнання; використання спільних форм діяльності; широке залучення до різних форм педагогічної діяльності.

Розглянуто поняття «самоосвіта» та «самовиховання» як основні складові процесу самовдосконалення викладача. Проаналізовано поняття «педагогічна рефлексія» як якісний показник готовності викладача до здійснення педагогічної діяльності. Розглянуто основні форми роботи над професійним саморозвитком викладачів ВНЗ, до яких відносять організацію теоретичних семінарів та семінарів-практикумів з різних питань змісту педагогічної діяльності; проведення зустрічей щодо актуальних проблем сучасного освітнього менеджменту; проведення майстер-класів та тренінгів; включення разом з досвідченим спеціалістами у робочі групи; стимулювання та своєчасне оцінювання ефективних нововведень у процес самовдосконалення професіоналізму. Автор стверджує, що процес самовдосконалення можливий лише за умов самоаналізу власного досвіду, спілкування з іншими, самооцінки особистих можливостей і досягнень, своїх успіхів і невдач у професійній діяльності.

Ключові слова: професійне самовдосконалення, саморозвиток, самоосвіта, педагогічна рефлексія.

The article deals with the process of lecturers' professional self-improvement. The aim of the article was to review the ways of lectures' professional self-improvement at higher educational establishments. The author claims that this problem is important, topical and needs contemporary ways of its analyse. Several methods have been used during the article preparation such as: system analysis of documents and scientific researches of the problem investigated, with the help of which the possible aspects of the problem's examination have been revealed; terminological analysis, which was useful in the process of identification of different approaches to the term «professional self-improvement». In the article the essence of the concept «professional self-improvement» and its basic features have been analysed. Conditions that cause the development of lectures' professional self-improvement have been distinguished. They are: capability for reflection; self-organization; usage of common forms of activity; involvement in different forms of educational activities; opportunities for comparing and evaluating professionally important qualities and skills; formation of right assessment attitude towards themselves and others.

The processes of self-education and self-development have been considered as the basic components of the self-improvement process. A concept «pedagogical reflection» as the quality feature of lectures' readiness to the realization of pedagogical activity has been analysed. The main forms of lectures' professional self-improvement have been considered.

It has been concluded that the improvement of the mechanism of lectures' professional self-improvement assists to develop lectures' confidence in professional activity, persistence in gaining pedagogical solutions, ability to regulate the emotional state and concentrate upon the realization in profession. The author underlines that lectures' professional self-improvement is the constant systematic work upon themselves.

Key words: professional self-improvement, self-development, self-education, pedagogical reflection.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Розгортання інноваційних процесів у суспільстві й освіті пов'язано із формуванням і підготовкою фахівців нового типу. За таких умов, однією з важливих вимог, що ставиться до особистості сучасного викладача ВНЗ є їх постійне фахове і педагогічне вдосконалення. Це пов'язано з швидкими змінами, що відбуваються у сучасному

суспільному житті, стрімким розвитком освітньої сфери, що зумовлює необхідність постійного самовдосконалення та професійної самореалізації. У процесі внесення змін до існуючої системи вищої освіти формується новий тип викладача ВНЗ, націлений на: безперервне підвищення професійного рівня, професійне самовдосконалення задля максимально повної реалізації себе як фахівця.

Зазначимо, що сьогодні питанням професійного самовдосконалення викладачів ВНЗ не завжди приділяється належна увага, у зв'язку з чим виникає суперечність між вимогами практики у здатних до професійного саморозвитку педагогах та відсутністю спеціально створених у ВНЗ умов для цілеспрямованого, систематичного, педагогічного грамотного підвищення викладачами власного професійного рівня.

Аналіз досліджень і публікацій... Професійне самовдосконалення розглядається нині як специфічний вид професійної діяльності педагогів, як невід'ємний компонент їхньої професійної підготовки і перепідготовки. Професійне самовдосконалення є результатом усвідомленої взаємодії педагога й конкретного соціального середовища, в процесі якої він реалізує потреби в розвитку в себе таких якостей і компетенцій, що забезпечують успіх у його професійній діяльності. Умови та закономірності досягнення вершин професіоналізму педагога досліджує педагогічна акмеологія, предметом якої є пошук закономірностей розвитку й самовдосконалення зрілої особистості фахівця, її самореалізації, самоосвіти, самоорганізації, самокорекції.

Проблема професійного самовдосконалення особистості привертає увагу багатьох дослідників, зокрема: В. Андреева, І. Зязюна, Н. Ничкало, М. Резніченка, Г. Селевка, С. Сисоевої. Зміст і методи самоосвіти педагога розглядалися в працях А. Айзенберга, С. Вершловського, С. Змеєва, Г. Коджаспірова, О. Кочетова. Проблеми самовиховання педагогів висвітлено в працях І. Бега, О. Бодальова, М. Касьяненко, С. Ковальова, В. Ягупова. Разом із тим питання професійного самовдосконалення викладачів гуманітарних спеціальностей у вищих навчальних закладах залишається не до кінця розробленим та обґрунтованим.

Формування цілей статті... Метою статті є розгляд складної та багатоаспектної проблеми професійного самовдосконалення викладача вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу... Стимулювання механізму самовдосконалення суттєво впливає на загальний рівень готовності викладача до здійснення педагогічної діяльності. Це зумовлено тим, що «професійне самовдосконалення спеціаліста – це свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійної компетентності та розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної діяльності та особистої програми розвитку» [5, с. 232].

Термін «професійне самовдосконалення» педагог Л. Сущенко [7, с. 6] розглядає як внутрішній процес якісних самозмін, який відбувається за рахунок усвідомлення особистістю необхідності самовдосконалення, грамотного самоаналізу, власних роздумів і педагогічної рефлексії, вмотивованого, цілеспрямованого й добре організованого саморуку до найкращого в собі.

До основних ознак професійного самовдосконалення педагога Т. Шестакова [10, с. 10] відносить наступні, а саме: аутоспрямованість (об'єкт і суб'єкт процесу вдосконалення збігаються); самостійність (завжди передбачає власну активність педагога); самодетермінованість (ініціатива завжди походить від самого педагога); усвідомленість (це процес не стихійний, а усвідомлений і вольовий); позитивна модальність (забезпечує досягнення позитивного результату, прогресу); творчий характер (передбачає пошук непередбачених засобів і шляхів); інтегративність (поєднує, «цементує», спрямовує всі форми активності педагога).

Аналіз науково-педагогічної літератури [4; 8] дав можливість виділити умови, що сприяють розвитку професійного самовдосконалення педагога. До них належать: спрямованість свідомості на себе як на суб'єкт педагогічної діяльності; здатність до рефлексії; організація самопізнання; використання спільних форм діяльності; широке залучення до різних форм педагогічної діяльності; надання можливості для найбільш повного порівняння й оцінювання професійно важливих якостей, умінь і навичок; формування правильного оцінного ставлення до себе й до інших.

Під професійним самовдосконаленням викладачів ВНЗ, що викладають гуманітарні дисципліни ми розуміємо поєднання взаємопов'язаних і взаємозалежних процесів: професійного самовиховання та професійної самоосвіти. Самовиховання передбачає самооцінку власної особистості, а самоосвіта – визначення рівня власної компетентності.

Отже, самовиховання – це «цілеспрямована робота особистості щодо духовного, розумового, морального, вольового, естетичного, фізичного розвитку, удосконалення й усунення негативних рис характеру» [2, с. 31]. Професійна самоосвіта трактується як галузь самостійної освіти, тобто отримання системних знань у певній галузі науки, техніки, культури, політичного життя тощо, яка передбачає безпосередній інтерес особистості в органічному поєднанні з самостійністю у вивченні матеріалу [1].

Професійне самовиховання, на думку М. Резніченка [6], здійснюється в процесі самопізнання, усвідомлення реального «Я» та ідеального образу себе в майбутньому, самопрограмування та самовпливу. У свою чергу, професійне самопізнання включає розвиток уявлення професіонала про себе й свої цінності, свій внесок у спільну справу. Викладачу, який прагне стимулювати процес самовдосконалення, необхідно знати та враховувати такі етапи цього процесу: формування спонукальних мотивів та усвідомлення необхідності підвищення професійної готовності; формування ідеалу, до якого слід прагнути, та розробка програми підвищення професійної готовності; створення та реалізація програми самовиховання, систематична праця над собою; самоконтроль і самокорекція діяльності.

Процес самовиховання неможливий без самоосвіти. Розглядаючи процес самоосвіти, М. Резніченко [6] трактує його як своєрідний шлях до прискореного саморозвитку. Інший науковець, М. Касьяненко [3], розглядав самоосвіту як цілеспрямований процес самостійного оволодіння цілісною системою знань, умінь, поглядів та переконань, прогресивним досвідом у певній сфері діяльності під впливом особистих та суспільних інтересів. Головним аспектом поняття «самоосвіта» є її реалізація на основі внутрішніх потреб особистості та за її власним бажанням. Процес самоосвіти вимагає від особистості, яка навчається, активної розумової діяльності, самостійного виконання різних пізнавальних завдань, застосування раніше засвоєних знань на основі педагогічного керівництва. На наш погляд, основним змістом самоосвіти є поповнення та вдосконалення наявних знань та вмінь.

Найбільшу увагу в процесі самоосвітньої роботи з підвищення фахової майстерності викладачів бажано приділяти формуванню вміння аналізувати власну діяльність, стан навчально-виховного процесу та діяльність колег; концентрувати свої зусилля для досягнення поставленої мети, конкретних цілей, завдань; оптимально відбирати зміст, необхідні форми й методи діяльності; бачити, розуміти й усвідомлювати проблеми, визначати загальні цілі, уміння виокремлювати пріоритети, вибудовувати завдання і знаходити адекватні їм ресурси; прогнозувати, проектувати і планувати свою роботу; володіти методами самоконтролю й самооцінки педагогічного діагностування; співпрацювати й спілкуватися з оточенням у мажорній тональності.

На нашу думку, процес самовдосконалення можливий лише за умов самоаналізу власного досвіду спілкування з іншими, самооцінки особистих можливостей і досягнень, своїх успіхів і невдач у професійній діяльності. Тому важливим показником готовності викладача до здійснення педагогічної діяльності є розвинена педагогічна рефлексія. До питання професійної рефлексії зверталися багато вчених, зокрема: Б. Ананьєв, І. Бех, А. Карпов, Т. Разіна, М. Резніченко, В. Слободчиков, С. Степанов, В. Якунін.

Теоретичний аналіз наукової літератури [1; 4; 6; 8] показав, що існує декілька підходів до трактування наукового поняття «рефлексія», зокрема, його трактують як: осмислення мислення; аналіз знання з метою отримання нового знання або перетворення неявного знання в явне; самоспостереження за станом розуму або душі; дослідницький акт, спрямований людиною на себе; відображення людиною своєї внутрішньої психічної діяльності, психічних якостей і станів; усвідомлення людиною того, як вона сприймається іншими людьми; здатність одночасно утримувати у свідомості ситуацію, позицію і знаходитися в рефлексивній позиції, тобто задавати собі питання, аналізувати матеріал вихідної позиції; властивість, що притаманна лише людині, стан усвідомлення чого-небудь і процес репрезентації психіці свого власного змісту.

У процесі рефлексії відбувається накопичення внутрішнього досвіду, який дозволяє викладачу чітко усвідомлювати ступінь відповідальності за прийняті рішення та власні дії. М. Резніченко [6] під рефлексивним умінням розуміє аналіз: правильності постановки цілей; відповідності змісту діяльності завданням навчального процесу; ефективності застосовуваних методів; відповідності застосовуваних організаційних форм віковим особливостям студентів, змісту матеріалу; причин успіхів і невдач, помилок і труднощів; змісту своєї діяльності відповідно до її цілісності та системності. Під рефлексією ми розуміємо процес критичного осмислення професійної діяльності, уміння фахівця аналізувати, оцінювати, пізнавати, усвідомлювати свої можливості, якості, різні аспекти своєї діяльності та розвитку як професіонала.

Для ефективного здійснення навчальної діяльності викладач повинен уміти рефлексувати власні дії, свій емоційний стан, знати критерії власної контрольної-оцінювальної діяльності, володіти навичками саморегуляції, засобами взаємодії та комунікативними вміннями. Тобто, професійна рефлексія є якісним показником навчально-педагогічної діяльності викладача.

Професійний саморозвиток викладача ВНЗ вимагає відбір таких форм і методів підготовки педагогічних працівників, які б мали на меті не лише засвоєння знань, а й інтенсивний розвиток особистості викладача, оволодіння ним засобами самостійного здобування знань, розвиток його творчої діяльності. Т. Черкашина [9] пропонує різноманітні форми роботи для професійного саморозвитку викладача. До таких форм науковець відносить: організацію теоретичних семінарів та

семінарів-практикумів з різних питань змісту педагогічної діяльності; проведення зустрічей щодо актуальних проблем сучасного освітнього менеджменту; проведення майстер-класів та тренінгів щодо підвищення професійної майстерності викладачів; включення разом з досвідченими спеціалістами у робочі групи у процесі виконання професійних завдань; систематичний контроль за навчальною та практичною діяльністю та її результатами; надання систематичної допомоги в організації самоосвітньої роботи; стимулювання та своєчасне оцінювання ефективних нововведень у процесі самовдосконалення професіоналізму.

Висновки... Отже, проблема професійного самовдосконалення викладачів вищої школи є сьогодні важливою, актуальною й потребує у сучасних умовах вивчення та пошуку шляхів розв'язання. Покращення механізму самовдосконалення сприяє розвитку впевненості у своїй професійній діяльності (рівень самооцінки, знання своїх здібностей і можливостей, самостійність, самокритичність); наполегливості в досягненні мети (вимогливість до себе та інших, цілеспрямованість, витримка, рішучість, самовладання); умінні регулювати свій емоційний стан (відсутність емоційного напруження, страху; педагогічний такт) **та формуванні** у викладача установки на реалізацію у професійній діяльності. Підкреслимо, що самовдосконалення викладача є постійною систематичною роботою над собою, що має базуватися на певних внутрішньоособистісних настановах педагога.

До перспективних напрямів досліджень у даній сфері вважаємо за доцільне віднести такі проблеми: професійне самовдосконалення викладача в умовах дистанційної освіти, взаємовплив професійного самовдосконалення і науково-дослідної роботи викладачів у ВНЗ; професійне самовдосконалення на міждисциплінарній основі.

Список використаних джерел і літератури/References:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Гончаренко С. У. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с. / Honcharenko S. U. Ukrain's'kyi pedahohichnyi slovnyk (*Ukrainian Pedagogical Dictionary*), Kyiv, 1997, 376 p. [in Ukrainian].
2. Змеев С. И. Технология обучения взрослых : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Змеев С. И. – М. : Академия, 2002. – 128 с. / Zmееv S. I. Tekhnologiya obuchenya vzroslykh : ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij (*Technology of Learning Adults: Textbook for Higher Educational Students*), Moscow, 2002, 128 p. [in Russian].
3. Касьяненко М. Д. Самостоятельная работа студента : учеб. пособие для слушателей ФПК вузов / Касьяненко М. Д. – К. : УМК ВО, 1988. – 280 с. / Kas'yanenko M. D. Samostoyatel'naya rabota studenta: ucheb. posobie dlya slushateley FPK vuzov (*Self-individual Student Work: Textbook for FRC's Listeners*), Kyiv, 1988, 280 p. [in Russian].
4. Лосева Н.М. Самовдосконалення викладача : навч.-метод. посіб. / Н.М. Лосева. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – 300 с. / Losyeva N.M. Samovdoskonalennya vykladacha : navch.-metod. posib (*Teachers' Self-improvement: Textbook guidelines*), Donetsk, 2004, 300p. [in Ukrainian].
5. Психология и педагогика : учеб. пособие / [К. А. Абульханова, Н. В. Васина, Л. Г. Лаптева и др.]. – М. : Совершенство, 1998. – 320 с. / Psichologiya i pedahogika : ucheb. posobyе / K. A. Abul'xanova, N. V. Vasina, L. G. Lapteva i dr. (*Psychology and Pedagogy: textbook*), Moscow, 1998, 320 p. [in Russian].
6. Резниченко М. Г. Введение в педагогическую деятельность : учеб. пособие для студентов фак. начального образования / Резниченко М. Г. – Самара : Изд-во СГПУ, 2003. – 132 с. / Reznichenko M.G. Vvedenie v pedagogicheskuyu deyatelnost' : ucheb. posobie dlya studentov fak. nachal'nogo obrazovaniya (*Introduction to Pedagogy Activities: textbook. for students of Initial education faculty*), Samara, 2003, 132 p. [in Russian].
7. Суценок Л.О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лариса Олександрівна Суценок ; Університет менеджменту АПН України. – Київ, 2009. – 22 с. / Sushchenko L. A. Stymulyuvannja profesijnoho samovdoskonalennya vchyteliv pochatkovykh klasiv u systemi pisyadyplomnoi osvity (*The promotion of teachers' self-improvement in the system of postgraduate education*), Kyiv, 2009, 22 p. [in Ukrainian].
8. Тищенко В.М. Викладач вищої школи: феномен професії : монографія / В.М. Тищенко. – Л. : Сполом, 2006. – 398 с. / Tyshchenko V. M. Vykladach vyshchoi shkoly: fenomen profesii (*High school teacher: a phenomenon of profession*), Lviv, 2006, 398 p. [in Ukrainian].
9. Черкашина Т.В. Самопізнання та самовдосконалення як чинник розвитку професіоналізму / Т.В. Черкашина. // Проблеми освіти [Текст]: наук.-метод. зб., Вип. 39 / М-во освіти і науки України; Наук.-метод. центр вищ. освіти ; ред. кол.: В.Кремень (гол. ред.), М.Ф.Степко, К.М.Левківський. – К. : Науково-методичний центр вищої освіти, 2004. – С.253-256 / Cherkashyna T. V. Samopiznannya ta samovdoskonalennya yak chynnyk rozvytku profesionalizmu (*Self-knowledge and self-improvement as a factor of professional development*), Problemy osvity, 2004, Vol. 39, pp-253-256. [in Ukrainian].
10. Шестакова Т. В. Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тетяна Віталіївна Шестакова ; Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006. – 22 с. / Shestakova T. V. Formuvannya hotovnosti maybutnikh pedahohiv do profesijnoho samovdoskonalennya (*Formation of future teachers' readiness for professional self-improvement*), Kyiv, 2006, 22 p. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «24» квітня 2017 р.

Стаття прийнята до друку: «17» травня 2017 р.

Рецензенти:

Бідюк Н. – доктор педагогічних наук, професор

Галус О. – доктор педагогічних наук, професор

Лисак Галина – доцент кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету, кандидат педагогічних наук, доцент, e-mail: lysak_halyna@ukr.net

Lysak Halyna – assistant professor of the department of practice of foreign language and methods of teaching of Khmelnytskyi National University, candidate of pedagogical sciences, associate professor, e-mail: lysak_halyna@ukr.net

Цитуйте цю статтю як:

Лисак Г. Шляхи професійного самовдосконалення викладачів ВНЗ / Галина Лисак // Педагогічний дискурс. – 2017. – Вип. 22. – С. 92–96.

Cite this article as:

Lysak H. The Ways of Lecturers' Professional Self-Improvement at Higher Educational Establishments, *Pedagogical Discourse*, 2017, Issue 22, pp. 92–96.

УДК:378:[371.3:37.035.3]

ОЛЕКСАНДР ЛІВШУН,

кандидат педагогічних наук

(Україна, Хмельницький, Хмельницький національний університет)

OLEKSANDR LIVSHUN,

candidate of pedagogical sciences

(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi National University)

orcid.org/0000-0003-2256-6163

ВІКТОРІЯ ХРЕНОВА,

кандидат педагогічних наук

(Україна, Хмельницький, Хмельницький національний університет)

VICTORIYA KHRENOVA,

candidate of pedagogical sciences

(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi National University)

orcid.org/0000-0001-8384-7554

Особливості використання інноваційних технологій, форм та методів у професійній підготовці майбутнього вчителя трудового навчання до викладання художньо-технічних дисциплін

Peculiarities of Application of Innovative Technologies, Forms and Methods in the Professional Training of Intending Handicraft Teachers to Teaching Art and Technical Subjects

У статті авторами розглянуто необхідність упровадження новітніх досягнень педагогічної науки, сучасних форм, методів та інноваційних технологій з метою покращання професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання. Виконано аналіз психолого-педагогічної літератури, в контексті якого висвітлено основні підходи провідних науковців щодо різних тлумачень поняття «форми організації навчання» та «організаційні форми навчання». Розглянуто поняття «технології навчання» як способ взаємодії між суб'єктами навчального процесу з педагогічної та психологічної точки зору. Представлено класифікацію форм організації навчальної діяльності за різними критеріями. Запропоновано власне бачення використання як традиційних (класичних), так і нестандартних (інноваційних) форм організації навчання для формування професійної готовності майбутнього вчителя трудового навчання.

Наведено класифікацію основних методів та запропоновано власне бачення їх підбору для поліпшення процесу формування професійної готовності майбутнього вчителя технологій до викладання художньо-технічних дисциплін. Виокремлено найбільш придатні інноваційні технології навчання, котрі сприятимуть формуванню зазначеної готовності майбутнього вчителя.

Зроблено висновок, що використання різноманітних освітніх технологій, форм та методів у підготовці майбутнього вчителя трудового навчання сприятиме його творчому підходу до справи у майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: педагогічні науки, трудове навчання, форми організації навчання, методи навчання, технології навчання, інноваційні технології, професійна готовність, акмеологічна технологія.